

**NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR**

Gazdasági folyamatok elmélete és gyakorlata

Doktori Iskola

Közösségi gazdálkodás alprogram

Szitás József

A felsőoktatás finanszírozásának változásai

Doktori értekezés tézisei

Témavezető: Dr. habil. Gidai Erzsébet DSc.

NYME-KTK Közgazdasági Intézet

Sopron, 2006

TÉZISEK

I. A munka előzményei, a kitűzött célok

Az értekezés témája általános meghatározásban az állam és az állami szolgáltatások, az oktatáspolitikai, közelebbről a felsőoktatás és a költségvetés, felsőoktatás és szakpolitika viszonya. ***A vizsgálandó témát konkrétan a felsőoktatási finanszírozás változásai jelentik.***

A problémakezelés, feladatkielölés háttérében az emberi társadalmak évezredek óta, újra és újra megoldandó alapkérdése áll, nevezetesen: „Hogyan kell berendezni az államot ahhoz, hogy biztosítani tudja polgárainak az ember számára elérhető legnemesebb, legjobb élet külső feltételeit, s ösztönözzön, rá is vezessen erre a legjobb, legnemesebb életre?” (Arisztotelész)

A kutatás általános kérdése - szűkebb szaktudományos szintre lefordítva - arra keresi a választ, hogy ***mi az oka a felsőoktatás finanszírozása körüli állandósult problémáknak.*** Konkrétan arra is rákérdez, hogy ***mi motiválja a gyakori változtatásokat.*** Végül olyan ***megoldás keresésére*** irányul, amely segíti a felsőoktatás szereplőit alapfeladataik sikeresebb és hatékonyabb ellátásában.

Az 1990-es években a magyar felsőoktatás finanszírozási rendszerében ***három alapvető modell*** is megjelent. Az utóbbi nyolc évben normatív finanszírozási rendszer érvényesült, amelynek a paraméterei meglehetősen nagy sűrűséggel változtak. Ami már önmagában is elég lenne annak megértéséhez, hogy miért tűntek sok esetben kaotikusnak a hazai felsőoktatás viszonyai. A bizonytalanságot tovább fokozták a különböző, de nem kevésbé fontos, aktuális problémák, amelyekre nem, vagy csak rész megoldások születtek; mint a kreditrendszer, intézményi integráció, a minőségi és a tömegoktatás, a főiskola és az egyetem, a linearitás dilemmái, a kutatás és az oktatás viszonya, akadémiai vezetés és menedzsment, stb..

Mindezek alapján fogalmazódik meg egy olyan finanszírozási rendszer célkitűzése, amely a hallgatók, az intézmények, külső szereplők, és a kormányzat érdekeit úgy kanalizálja, hogy a jelentkező érdekellentétek nem a köz, vagy a másik fél rovására oldódnak meg, hanem mindannyian alárendelődnek egy tisztességes, szabályozott versenynek, amelyben csak teljesítménnyel lehet boldogulni, s az esélyegyenlőség is biztosított. Az egyetemi szférában felmerülő feladatok megoldása érdekében olyan utat kell keresni és találni, amely az adott hazai és

nemzetközi, gazdasági és társadalmi körülmények között; a piaci erők által létrehozott hatékonyság és rugalmasság, valamint az állami szabályozó és finanszírozó szerep termékeny ötvözésére képes.

II. Anyag és módszer

A célkitűzés megvalósításához az anyagot egyrészt a tágran értelmezett gazdasági-társadalmi fejlődés szolgáltatta, amelybe beágyazódva (s korábbi relatív kívülállását egyre inkább elveszítve) a felsőoktatás is formálódik. Az átalakulás kérdéseire jelentős nemzetközi és hazai, primer és feldolgozott szakirodalom áll rendelkezésre

A normatív finanszírozással kapcsolatosan alapvetően a megszületett rendeletek, a rendeletek előkészítésével kapcsolatos munkák, majd a rendeletek megváltoztatására indított akciók jelentik az alapanyagot. Ezek közül sok már az interneten keresztül is elérhető, ahogyan ez az irodalomjegyzékből is kitűnik. A felsőoktatási intézmények nehezen hozzáférhető gazdasági adatainál igen hasznos forrást jelentenek az Állami Számvevőszék vizsgálatai.

A dolgozat alapvető mondanivalójához tartozó egyéni tanulási számláról idehaza még keveset lehet olvasni. Ennek alapja saját ötlet, amelynek a kontrollálása, hasonló megoldások keresése, utóvizsgálata nyomán derült fényt arra, hogy a nemzetközi szakirodalomban az utalványos rendszer folytatásaként, ennek több eleme ismert, sőt néhány országban már különböző megoldásokat be is vezettek.

A dolgozat alapvetően a *dokumentum-feldolgozás, a tartalomelemzés, a témavizsgálat, az összehasonlító vizsgálat, a statisztikai feldolgozás, a sajtófigyelés módszerét alkalmazta*. Az összegyűlt tapasztalatokat rendszerezve, s az elméleti megfontolások figyelembe vételével specializálódik az elképzelés a felsőoktatás területére, ennek sajátosságaihoz igazodva.

A kutatás egésze – a vizsgált jelenségek összetettsége miatt – a különböző szintű és mélységű tapasztalatok gyűjtése, értelmezése, összerendezése, elemzése és értékelése során, a közgazdasági, gazdaságtörténeti, szociológiai, politológiai és jogi szemléletmód és szempontrendszer bizonyos ötvözését jelenti. Arra törekedett, hogy a komplexitást, sem az eredőknél, sem a hatásoknál nem feladva, vizsgálja a részletkérdéseket is.

III. Eredmények

A dolgozat, a tárgyalt téma környezetének feltárására irányuló vizsgálódása közben olyan tényeket és összefüggéseket talál, amelyek megerősítik azt, hogy a modern társadalom dinamikáját a fokozódó demokratizálódás, fokozódó iparosodás és a fokozódó pedagógizálás jellemzi.

A nemzetközi és hazai felsőoktatási folyamatok áttekintése azt is igazolja, hogy ezek a tendenciák egyre inkább áthatják a felsőoktatást is. A fenti tendenciák tudatosodásának a hiányában a viták többnyire azok érvényesülését igenlő, illetve tagadó nézetekről szólnak. A valódi kérdést pedig már csupán az érvényesülés módja jelentheti. (Nem kell megvárni a gátszakadást. Ha magunk tereljük, vezetjük el a lezúduló árt, abból akár energia, termékeny iszap is lehet.)

Az egyéni szabadság kiteljesedése a gazdaság és a politika mellett egyre inkább megjelenik a felsőoktatásban is. Személyiségi jogok, anonimitás, bírósági út, stb. olyan fogalmak, amelyek néhány évtizeddel ezelőtt elképzelhetetlenek voltak e területen. A finanszírozáskor ezt is figyelembe kell venni, és erre a változásra is, mint „erőforrásra” építeni lehet. *A felsőoktatás finanszírozásának magánforrásokkal való kibővítésére* nem pusztán az állami költségvetés mennyiségi kiegészítése miatt (nálunk ez nagyobb szerepet játszik, mint a gazdagabb országokban) van szükség, hanem főként a nehezen meghatározható célokkal, irányokkal, minőséggel kapcsolatos *döntésekbe való érdemi bevonás* okán.

Az emberiség eddigi fejlődésében az alapvető cezúrát az ipari forradalom jelentette. A magánérdek termékenyítő vonása révén a munkamegosztás, specializáció és a technikai fejlődés óriási jólétet eredményezett. Az iparszerűség kritériumai (tömeges előállítás, standard minőség, olcsóság) egyre inkább áttekintettek más gazdasági szférákra is. Mára a szellemi szolgáltatások területe is sorra került. A differenciálódás, a munkamegosztás kiterjedése, innovációk, *fejlett piaci- és pénzviszonyokat*, rugalmas finanszírozási lehetőséget igényelnek. Ezeknek a követelményeknek a felsőoktatás finanszírozásának is meg kell felelnie.

A fejlődési tendenciák alapján kirajzolódik, hogy a szellemi szolgáltatásokon belül is a *tudástermelés, tudás-transzformáció és tudásközvetítés* jelentősége nő. Ezek egyre inkább áthatják a termelés mindennapjait; így a munka és tanulás folyamatai összemosódnak, ami az oktatáson belüli és kívüli viszonyrendszer egészében egy paradigmaváltáshoz vezetett; amelyet összefoglalóan, életen át tartó tanulásnak szoktunk nevezni. Ebben a viszonyrendszerben való

mozgás, a felsőoktatásra háruló feladatok megoldása azt igényli, hogy ***a finanszírozás segítse, közvetítse, és ne konzerválja a történetileg kialakult oktatási alrendszerek elkülönülését.***

A disszertáció általában ismerteti a felsőoktatás finanszírozását és közelebbről a normatív finanszírozás alakulását. Figyelemmel kíséri a különböző szakok normatíváinak a változásait. A bekövetkezett elmozdulások ellenére azt mondhatjuk, hogy a magyar felsőoktatási intézmények fő bevételi forrását az állami támogatás jelenti. A felsőoktatási intézmények kiadásainak meghatározó részét a bérek teszik ki, s a közalkalmazotti státusz megváltoztatása nehéz, ezért költségvetésük elég merev. Jóllehet jogukban áll, hogy költségvetésüket maguk osszák el a különböző szervezeti egységek és feladatok között; megpróbálhatják, hogy humánstratégiájukat céljaiknak és feladataiknak alárendelten alakítsák.

A költségvetés tervezéséhez igazodóan a felsőoktatás finanszírozási forrásai évente kerülnek meghatározásra. Ez azt jelenti, hogy a felsőoktatási intézmények költségvetése évente változik. A változásnak korlátai is vannak, ez teszi a jelenlegi normatív finanszírozást erőteljesen bázis jellegűvé. Az egyetemi költségvetést alapvetően a megelőző év hallgató létszáma határozza meg. Következésképpen az állami finanszírozás nagy vonalakban az egyetem oktatási aktivitásához igazodik. A ***kormányzat*** takarékosági intézkedései azonban mégis ***jelentős pénzügyi bizonytalanságot jelentenek*** az intézmények számára.

A finanszírozás változásainak vizsgálata azt igazolta, hogy ezen a kis területen belül is találunk példákat a megkésett kormányzati reakciókra, felszínes problémakezelésre, a „húzd meg, ereszd meg” taktikára, puccsszerű döntésekre, az adminisztratív szabályozás gyengeségeire. Ha mindehhez hozzáteszük, hogy az állami források növekedése a feladatokhoz, elvárásokhoz képest mindig alacsony volt, s ennek megváltozására a jövőben sincs remény, ezért az egyének és a felsőoktatás számára egyaránt kedvező volna, ha ennek a bizonytalansági forrásnak való ***kiszolgáltatottságot mérsékelni*** lehetne.

Korábban a finanszírozásban egységes képzési normatíva volt. Ez megfelelt annak a tendenciának, hogy ***a felsőoktatási intézmények maguk legyenek felelősek*** infrastruktúrájukért, benne az épületekért és eszközeikért is. Manapság a normatíva ismét képzési, kutatási és fenntartási normatívára oszlik meg.

A felsőoktatási finanszírozás egyik fő tendenciája a **magánforrások növekedése**, az állami finanszírozás fokozódó mértékű kiegészítése. A felsőoktatás finanszírozásának változásai, különösen reálértékben a hosszú időn át tartó csökkenés miatt előtérbe került az egyéb források jelentősége. A pótlólagos források iránti igény növelte a pedagógiai piacok, különösen a továbbképzések jelentőségét. Ennek megfelelően a felsőoktatási intézmények jelentősen növelték kínálatukat ezen a területen, amelyeket piaci árhoz hasonló áron lehet eladni. Ezt kiegészítve az egyetemek igyekeznek szerepüket a tanácsadás terén is növelni. Oktatók és kutatócsoportok fokozottan vesznek részt ismereteik egyetemen kívüli értékesítésében is.

Az állami feladatvállalás mértékének és módjának évtizedes tisztázatlanságai, a hagyományos „paternalista” gyámkodás és a vállalkozásbarát újítás közötti megrekedés, ingadozás, az állami költségvetés szereplőit (végrehajtóit és elszenvedőit egyaránt) sokszor méltatlan helyzetbe hozzák. Az **egyszerűbb, tisztább, átláthatóbb viszonyok** mindannyiunk javára válnának.

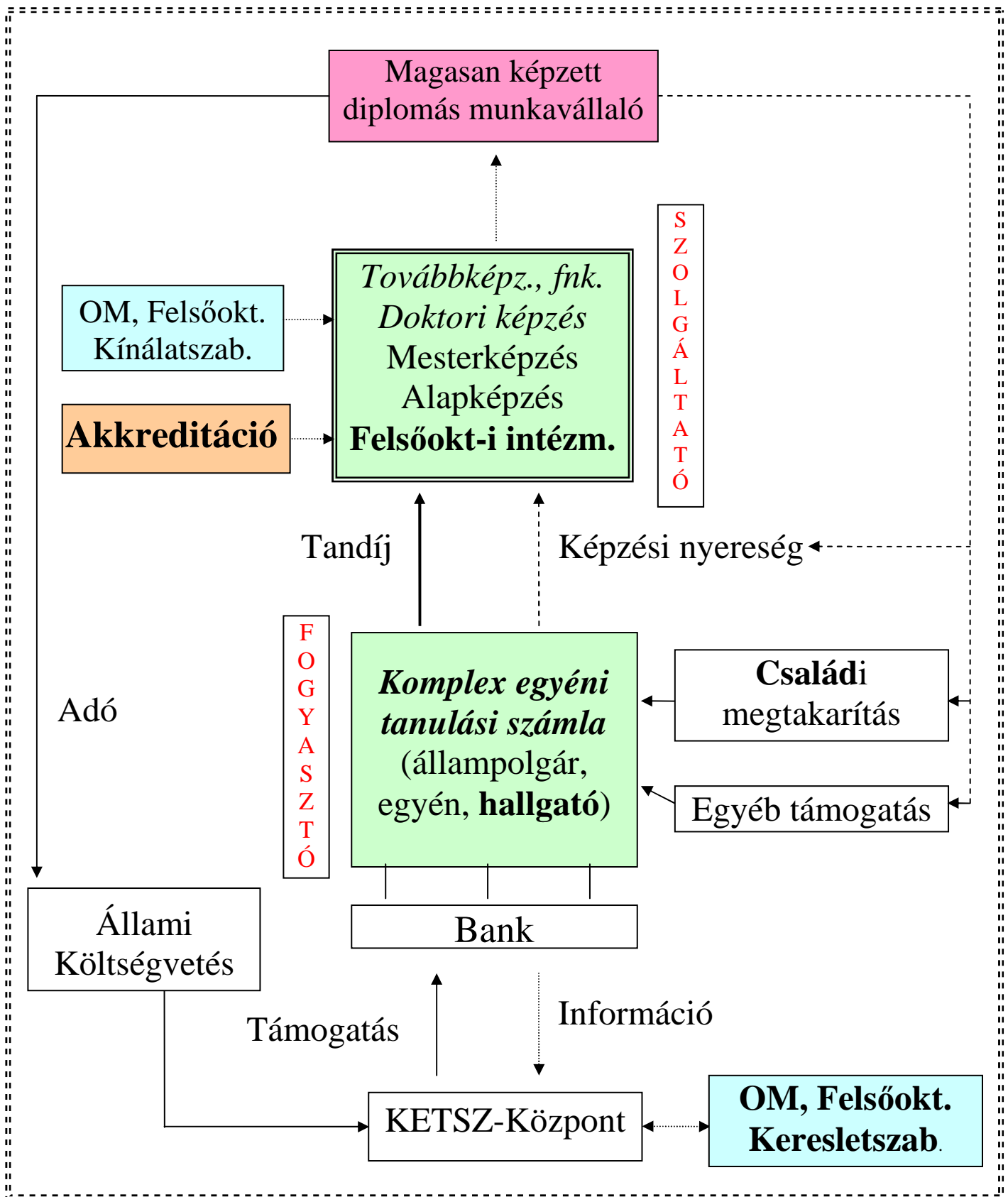
IV. Új eredmények

A felsőoktatáson belül, a különböző elemeiben egyenlőtlenül, de egyre inkább erősödik a „nemzetköziesedés”, ami közvetlen környezetünket illetően, számunkra a **bolognai folyamatot**, az egységesülő európai felsőoktatási térséget jelenti. Az ebben való sikeres részvétel, és lemaradásunk elkerülése, **irányítási és finanszírozási rendszerünk átalakítását követeli meg**. Különösen igaz ez, mivel az előző, Európában általánosan ható követelmény mellé nálunk, a megkésett és heves hallgatói expanzó infrastrukturális, személyi és oktatástechnológiai deficitjének a felszámolása is járul. Ennek során a közös érdek világos és meggyőző bemutatásával meg lehet és meg kell nyerni, az ezen feladatok megoldására alkalmatlannak bizonyult jelenlegi finanszírozáshoz érdekből, megszokásból, illúziókból, nemtörődömségből, stb ragaszkodók többségét.

Ezenközben olyan nehéz problémákat is meg kell oldani, mint például a politika „anti-paktumának” tandíjat illető felszámolását, amely annak ellenére él, hogy a tandíj bevezetését - szinte kivétel nélkül - valamennyi szakértő szükségesnek tartja.

A dolgozatban felvázolt finanszírozási javaslat alapját, az **egymásba kapcsolódó tudástermelési ciklusok** képezik (1. ábra). Az élet sok területén, a gazdaságban az anyagi javaknál, vállalkozásoknál, a biológiában, sokféle ciklust ismerünk. A tudástermelésnek, mint ciklusnak azonban mindeddig csak egyes elemei merültek fel (pld. beruházás), amelyek még egyelőre nem

1. ábra - A komplex egyéni tanulási számla és a tudástermelési ciklus

kapcsolódtak össze. Pénzgazdálkodás esetén az anyagi (szellemi) folyamatoknak mindig van egy pénzügyi tükörképe is.

A) A javaslat szerint a **komplex egyéni tanulási számla** jelentené ezt a tükröt, amelyben az **előtakarékoság** és a támogatások képében leképeződik a család, az állam, és egyéb társadalmi szereplők beruházási hozzájárulása (input).

B) A tudásbővítés irányával, mértékével kapcsolatos döntéseket végül egyedül maguk az egyének hozzák, akik képességeik, valamint a társadalmi és gazdasági lehetőségek felismeréséhez és a szükséges anyagi források biztosításához egyaránt kapnak közösségi, állami segítséget. A felsőoktatási tudásbővülés alapvető szereplőivé az egyének és az intézmények válnak.

C) A beruházás „termőre fordulva”, azaz a képzés befejezése után, az egyén tartós jövedelem-szerző tevékenysége esetén törleszteni kezd; s outputtal is kapcsolódik más tudástermelő körhöz. Nem csupán a szó szoros értelmében, tehát a hiteleknel, hanem egyébként is „visszafizet”. A felsőfokú képzettségű egyén hasznot hoz, jövedelmet termel a munkahelyén (1). A befizetett adója révén kezdi visszatéríteni (a térítésmentesen) kapott állami támogatásokat (2), a hozzá korábban támogatásokkal kapcsolódó szervezetek, társadalmi csoportok életébe bekapcsolódva, magasabb képzettsége ezek működése során kamatozhat (3). A családon belül, az előtakarékoság keretében közreműködik a következő ciklus tudásberuházásában is (4). A felsőoktatásra fontos szerep hárul a tudástársadalomban, de ennek anyagi fedezetét is biztosítani kell. A humánerőforrás hatékonyságához való hozzájárulása, és ennek ösztönzése, a tudástermelési ciklusok fenntarthatóságában játszott kiemelkedő szerepe végett nagyon fontos, hogy a „létrejött beruházás” (inkább közös vállalkozás!) nyereségéből a felsőoktatás is részesedjen. Az ún. **intézményi „képzési nyereség”**-gel ezt kívántam kifejezésre juttatni (5). Az éves jövedelem 1%-ának átadása az Alma Maternek, jelképes, de azért több generáción át anyagilag sem mellékes forrást jelentene. A múlt és a jövő tudásköreihez való kapcsolódás mellett, az életen át tartó tanulás követelményének megfelelően, az egyén, saját komplex tanulási számlájára történő befizetése révén, tudásának megújításához, bővítéséhez is hozzájárul (6).

A dolgozatban szereplő *komplex egyéni tanulási számla* javaslathoz kapcsolódó technikai paraméterek, a nemzetközileg szokásosnál több elemet ötvöznek, s a *tudástermelési ciklushoz* kapcsolódva, az általam ismertekhez képest, hatásmechanizmusában sokkal komplexebbek. Ezen komplexitás ellenére, technikai kivitelezhetősége relatíve nem túl jelentős ráfordítással

megoldható, és kevés, egyszerű, jól áttekinthető elemmel rendelkezik. A komplex egyéni tanulási számlához kötődő és köthető információk révén a „tudással” kapcsolatban olyan **tudásbázis** jönne létre, amely minőségileg messze meghalad minden korábbi; széleskörű, gyorsan elérhető információt biztosít a társadalmi folyamatok figyelemmel kíséréséhez, és szükség esetén a beavatkozások megalapozásához. A beavatkozásokat illetően nagyon rugalmas és szelektív eszköz, ennek révén könnyen el lehet érni korosztályokat, rétegeket, régiókat, kistérségeket, stb.

V. Következtetések és javaslatok

1. **A felsőoktatás jelenlegi finanszírozási rendszerét**, amely az intézmények normatív jellegű finanszírozásán alapul, **ennél hatékonyabb rendszerrel kell felváltani**.
2. A körülmények és a megoldandó feladatok alapján, a dolgozat egy **keresletvezérelt finanszírozási rendszer** kialakítást célozza.
3. Az új finanszírozási rendszer **központi elemét a komplex egyéni tanulási számla jelenti**, amely a **tudástermelési ciklushoz kapcsolódva** a felsőoktatás finanszírozását szervesen összekapcsolná a gazdasági és társadalmi folyamatokkal.
4. **A felsőoktatási intézmények fő bevételi forrása** az oktatás terén sem a közvetlenül kapott állami támogatás legyen, hanem a nyújtott szolgáltatásaik ellenértékét jelentő, a költségeiket fedező (s nyereséget is tartalmazó) **árak, azaz tandíj** képezzék. Az állam, ideiglenesen és kivételesen élhessen csak árszabályozással, egyébként a kereslet és a kínálat alakításán keresztül kapcsolódhasson csupán be ezekbe a folyamatokba.
5. Mindez nem jelenti azt, hogy **az állam felsőoktatásért viselt felelőssége** (és anyagi hozzájárulása) csökkenne vagy csökkenthető volna. Sőt, **a tudástársadalom kibontakozásával felelőssége még fokozódik**.
6. A felsőoktatásban való részvétel legalább eddigi arányainak, az esélyegyenlőség biztosításának, továbbá a képzési szerkezet javításának érdekében az eddigi intézményi forrásokkal megnövelt, széleskörű, az eddigiekhez képest **módosuló hallgatói ösztöndíjrendszer kialakítása** **szükséges**.

A nagyobb teljesítményt, versenyképességet és az igazságosságot az alábbi ösztöndíjakkal és odaítélésük mechanizmusával biztosítani lehetne:

- *általános ösztöndíj (ÁFT),*
- *tanulmányi ösztöndíj (TÖT),*
- *kiválósági támogatás (KIV),*
- *szociális ösztöndíj (SZÖ).*

7. A szükséges rugalmasság, a versenyképesség és a hatékonyság növelése érdekében a ***felsőoktatási intézmények*** működésének fokozott figyelemmel kísérése szükséges, s ha jelenlegi jogosítványaik nem lennének elegendőek, akkor ***gazdasági autonómiájukat tovább kell növelni.***

8. A felsőoktatás finanszírozási mechanizmusának átalakítása természetesen szükségessé teszi ***a felsőoktatás-irányítás átalakítását is.*** Mivel a javaslat az intézmények teljesítményének növelése érdekében, a piaci folyamatok fokozottabb érvényesülését kívánja elősegíteni, ezért az állami irányításban is, tartalmát és szerkezetét illetően egyaránt, a piaci folyamatok kezelésére képes szervezetet kell létrehozni.

VI. A dolgozat által bevezetett új, illetve új jelentéstartalmú fogalmak:

- *tudástermelési ciklus,*
- *komplex egyéni tanulási számla,*
- *tanulási előtakarékosság,*
- *kiválósági támogatás,*
- *képzési nyereség.*

- ***tudástermelési ciklus***

A tudástermelésnek, mint ciklusnak mindeddig csak egyes elemei merültek fel (pld. beruházás). A dolgozat alapját a tudáshoz kapcsolódó, s a pénzügyi folyamatokban is leképződő ciklus képezi, amelynek az ismétlődő elemei (megtakarítás – beruházás (képzés) – megtérülés (munkavállalás) – megtakarítás ...) mentén az érintettek (egyén, társadalmi és gazdasági szereplők) érdekeinek harmonikus összerendezése szükséges. A cél a ***tudástársadalom*** alapvető ciklusa felismerésének, érvényre jutásának elősegítése.

- ***komplex egyéni tanulási számla***

A nemzetközi és hazai irodalommal és a nemzetközi gyakorlattal szemben azért használom a „komplex egyéni tanulási számla” elnevezést, hogy kifejezésre juttassam az általam kidolgozott rendszernek a korábbi elméleti és gyakorlati alkalmazásoktól eltérő sajátosságát. Nevezetesen azt a komplexitást, hogy alkalmas a bölcsőtől a tudat kihunyásáig a tanulással, *a tudástermelési ciklussal kapcsolatos pénzügyi folyamatok lebonyolítására*, nyilvántartására, információk és visszacsatolás révén az egyén és más társadalmi szereplők (család, szervezetek, állam) döntéseinek elősegítésére, megalapozottabbá tételére.

- ***tanulási előtakarékosság***

A gyermek megszületésétől a tankötelesekor végéig tartó *hosszú előtakarékossági időszak* szerepe a tanulás fontosságának felismertetése, több szereplő hozzájárulása a társadalmi lét feltételét jelentő tudás megszerzésének anyagi háttéréhez. A megtakarítás nem csupán az egyének fizetési pozíciójának erősítését szolgálná, hanem a tanuláshoz kötődve, a megtakarítás, felhasználás és a hitelezés egyensúlyának megteremtéséhez is hozzájárulna.

- ***kiválósági támogatás***

A kiválósági támogatás a jelenlegi Köztársasági Ösztöndíjnál szélesebb körű, és konkrétan teljesítményhez kötött lenne. A valóban kiemelkedő tanulmányi munka mellett az intézményen túl mutató kutatási és tanulmányi eredményeket, az intézményi és hallgatói életbe való *innovatív és magas teljesítményt* mutató bekapcsolódást honorálná.

- ***képzési nyereség***

Fontos, hogy a *„létrejött beruházás” nyereségéből a felsőoktatás is részesedjen*; a humán-erőforrás hatékonyságához való hozzájárulása, annak ösztönzése, és a tudástermelési ciklusok fenntarthatóságában játszott kiemelkedő szerepe miatt. A végzetek által fizetendő *un. intézményi „képzési nyereség”*-gel ezt kívántam kifejezésre juttatni. Az éves jövedelem 1%-ának átadása az Alma Mater számára, több mint jelképes gesztus, generációkon átívelő volta miatt anyagilag sem mellékes forrást jelentene.

VII. Az értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációk

TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK

- IDEGEN NYELVEN MEGJELENT KÖZLEMÉNYEK

- Die Zukunft der Universitäten in Ungarn. In: DU! Absolventen Nachrichten, 2005. Nr. 2., S. 13-15.
- National and European Strategies for Removing National Obstacles in Higher Education. In: Education and Training 2010 Conferences. Ministry of Education, Budapest, 2004. 106 – 111.
- Effiziente Wissensproduktion als Voraussetzung für eine Wissensgesellschaft, in: "Info für den Donauraum und Mitteleuropa", Sonderheft, 8/2003, Wien

- MAGYAR NYELVEN MEGJELENT KÖZLEMÉNYEK

- Hazai és európai stratégiák a felsőoktatás nemzeti korlátainak lebontására. in: Oktatás és képzés 2010 Konferencia. Oktatási Minisztérium, Budapest, 2004. 103 -107. old.
- Humánpotenciál és az életen át tartó tanulás finanszírozása. Emberi erőforrás-menedzsment. Módszertani füzetek, 2004. 6. szám 7-30. old.
- Javaslat a felnőttképzés finanszírozási és szabályozási rendszerére. Magyar Felsőoktatás, 2004. 5. szám <http://www.ph.hu/ph/mf/24.05/index.html>
- Javaslat a felnőttképzés korszerű és hatékony finanszírozására., in: Felnőttképzésünk az Európai Unióban. II. Országos Felnőttképzési Konferencia. Kiadó: Suliszervíz Oktatási és Szakértői Iroda, Debrecen, 2004. 77-85. old.
- Átalakuló magyar felsőoktatás - Nyugat-Dunántúl – Sopron. Soproni Szemle, 1998/2.
- A felsőoktatási folyamat korszerűsítéséért. (társszerzővel) - Hozzászólások a „Javaslat a felsőoktatás fejlesztésére” c. tervezethez. Felsőoktatási Szemle, 1984. 1. sz. 10-15. old.
- Elővizsgáztatási rendszer., in: Az oktatáskorszerűsítés helyzete és feladatai a KLTE-n. Debrecen, 1983. 17-20. old.

- ÉRTEKEZÉSEK

- A képzési politika változó törekvései és hatása („A Felnőttképzés korszerű andragógiai rendszere, a képzés andragógiai specifikumainak meghatározása az egész életen át tartó tanulás követelményének szempontjából” című kutatás keretében), 2004. december – PTE, FEFI részére 36 old.
- A magyar felsőoktatásról a normatív finanszírozás tükrében. Debreceni Egyetem, 2003. 47 old. (diplomamunka)

- A kreditrendszer kialakulása a felsőoktatásban, bevezetése Magyarországon, hasznosítható tapasztalatok a szakképzés számára. 2003. november 41 old. (munkatanulmány)
- Közpolitikai kérdőjelek az Országos Gyógyintézeti Központ kapcsán. 2003. 16 old. (ma)
- Az EFE fejlesztési stratégiája 2000-ig. 1994. május (munkaanyag)
- Az oktatói terhek méréséről és a normákról. 1993. december (munkaanyag)
- Az osztrák szocialista kormányzat gazdasági teljesítménye a 70-es évtizedben. MTA VKI, 1982. (munkatanulmány)

- ELŐADÁSOK (CSAK KÉZIRAT)

- Der Bologna-Prozeß an den ungarischen Hochschulen. Wissenschafts- und Forschungstag, ASO, Budapest – Gödöllő (Ungarn) am 16. Juni 2005
- Die Zukunft der Universitäten in Ungarn. Am 11. Jahreskonferenz „Deutsche Akademiker aus Ungarn” am 23. April 2005
- Das System der Erwachsenenbildung in Ungarn - mit Blick auf die Agrikultur. Mosonmagyaróvár, 2004. márc. 23-án a határmenti szakmai konferencia keretében tartott előadás
- A tudásalapú társadalom kihívásai, európai és magyar válasz. Debreceni Egyetem, 2003. szeptember 30. Európa-nap keretében elhangzott előadás.
- A felsőoktatás fejlesztési irányai. Szolnoki Főiskola, 2003. április 8-i könyvtárosok konferenciáján elhangzott előadás.